

СПРАВОЧНИЦИТЕ КАТО МЕТА-ИНФОРМАЦИОНЕН ЕЗИК НА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ЗНАНИЯТА

ст.н.с. д-р Никола Казански, E-mail: refer2@cl.bas.bg

Всички цивилизации произвеждат и акумулират знания. Тези знания имат определена, и в различна степен формална организация. Проблемът за организацията на знанията се решава в науката и научноприложната дейност по различни начини.

Справочната литература (енциклопедии, речници, алманаси, библиографии) възниква на определен етап от узряването на всяка организация на знанията. По своята същност тя представлява мета-информационен език, чрез който се осъществява когнитивната комуникация вътре и между различните култури и научноизследователски структури. Същност съвременната информационна цивилизация от когнитивен аспект е преди всичко култура на справочните знания и техните носители. Справочната литература може най-общо да се раздели на обща и специализирана (по определени класификационни системи на отраслите на знанието).

Класически пример на систематизация на справочната литература е известният американски “Пътеводител на справочниците” (Guide to Reference Books), чието първо издание е от 1902 г. Развитието на съвременните информационни технологии и по-специално Интернет допринасят за революционизиране на обхвата и бързината на достъп до справочниците. Интернет като интерактивна мета-информационна среда дава неограничени (но не винаги достатъчно и правилно използвани) възможности чрез кръстосани връзки и препратки на различни системни нива (йерархични, систематични, семантични и мултимедийни) за максималното превръщане на информационната вселена в подредена система от справочни бази данни. Проблемът за оптимизирането на този процес става все по-остър с увеличаването на обема, обхвата и технологическите възможности на кибер-пространството. Практическите изследвания показват, че правилният път е в съчетаването на консервативните методи на организация на справочната информация с (почти) безграничните технологични способности за нейната фасетизация, семиотична миксация, семантична тезауризация, мултимедийна експозиция и др.

СПРАВОЧНАТА ГАЛАКТИКА

Съществуват следните основни типове справочни източници:

- Библиографии
- Енциклопедии
- Речници
- Биографски речници
- Наръчници и компендиуми
- Указатели и пътеводители
- Други справочници

Въпреки че по принцип справочната литература спада към вторичните източници на информация (т.е. представлява резултата на преобразуване на информация, съдържаща се в първични научни документи), на практика ролята на автора или съставителя и степента на преработка превръщат справочния източник в първичен документ с особено висока информационна стойност.

1. Библиографии

Най-общо библиографията може да се определи като “списък на писмените или възпроизведените по всякакъв друг начин записи на цивилизацията”. Библиографията функционира като естествен закон, без който документалния космос би се превърнал в хаос. Още преди повече от 2 хилядолетия в “Таблиците” на Калимах (благодарение на които са запазени библиографски

данни за свитъците в Александрийската библиотека, изгорени по-късно) се явява първичният елемент на библиографията, стоящ в основата на нейната философия — книжното описание. И досега няма особени изменения в това просто тройно правило “АВТОР. Заглавие. Издание”. Пред седналите на Валтасаровия пир на информационните технологии се появява все същият огнен надпис върху черната базалтова стена - на триединното библиографско описание.

Ако разгледаме организацията на знанията в един от нейните ипостаси, а именно като цялостна информационна система, то библиографията се явява визитна картичка на научния документ като първичен елемент на тази система. Единствено само анализът на библиографията на даден научен труд (цитирани издания, ползвана литература), както в количествено (брой на заглавията), така и в качествено отношение (цитирани автори и трудове, език и новост на изданието) може за такова кратко време да ни даде съществени характеристики на последния. Чрез него се разкриват научният ареал, школа или общност на автора, езиковото покритие, новостта на използваната литература и накрая, но не на последно място, библиографската цивилизованост на учения.

В областта на системата на организацията на знанията библиографията има следните по-важни функции:

- Научно-удостоверяваща. Посочва кръгът литература, въз основа на която авторът изгражда своите хипотези и прави научни изводи, както и концептуалната обвързаност с други научни разработки. Прикнижната и пристатийната библиография са атестат, който удостоверява научния характер на дадения документ. Те са също така и свидетелство за честност и етична норма в процеса на научното творчество. По такъв начин библиографията е *conditio sine qua non* за приемането или допускането на даден документ в научното обръщение.
- Научно-доказателствена. Библиографията е естествена основа и среда на цитирането — този инструмент за обосноваване, отхвърляне или критика на дадена научна теза или постулат.
- Научно-оценъчна. Отново цитирането като неразделен атрибут на библиографията служи за една от международно признатите единици за количествена оценка на научното творчество. Броят на цитиранията на дадено научно произведение засега е единственият сравнително обективен критерий за значението и влиянието на последното в научната общност.
- Научно-комуникационна. Системата на общата и специалната библиография осигурява базовата вторична информация за целия документален поток (на национално и международно равнище) от научни трудове и разработки.

Библиографията в никакъв случай не може да се счита само за някаква формална информационна “рамка” на научното изследване. Самият процес на научното творчество и организацията на знанията вътре в него е вътрешно обвързана с процеса на библиографското издирване, описание и цитиране при което само малка част намира пряк видим израз в библиографския апарат на научния документ. Така например известно е, че самият процес на проучване на литературата, свързана с дадена тема (когато част от нея се отхвърля, а друга се включва в библиографската основа на изследването) върви успоредно и даже изпреварва процеса на научното осмисляне на фактите, където едни хипотези се отхвърлят, а други се приемат до окончателното оформяне на дадена теория или теза. Много често изборът на литературата, която ще бъде анализирана се извършва само въз основа на библиографската информация. Това естествено създава риск от информационен “шум”, който може да бъде сведен до оптималния минимум при познаване спецификата и възможностите на библиографията. Недостатъчно детайлизираното и често пъти неточно библиографско оформление на научните документи намалява не само комуникативната, но и когнитивната им стойност.

2. Енциклопедии

Терминът идва от старогръцки и означава “кръг от знания”. Те са едни от основните

елементи в организацията на знанията. По обхвата си те биват общи или универсални и специални или отраслови. Тяхната функция е определена афористично от американския науковед Джордж Сартън така: “Мъдро е да използваш енциклопедиите като първо помагало; опасно е да ги пренебрегнеш; неразумно е да разчиташ прекалено много на тях”.

Енциклопедията може да се дефинира като систематизиран свод на знанието. Тя отговаря на въпросите “какво”, “кога”, “как”, “къде” и “защо”.

Същественото в една енциклопедия е не толкова нейният обем, колкото кръгът от знания, който обхваща. Във връзка с това трябва да се изтъкне, че енциклопедиите по отделни отрасли на знанието и даже отделни теми са не по-малко значими от общите енциклопедии като например известните “Британика”, “Ларус”, “Америка” или “Большая советская”. Напоследък се забелязва явен бум именно на отрасловите енциклопедии. В едно от последните издания на третичния документален източник на информация “Речник на речниците” (“Dictionary of Dictionaries” London, 1993) са включени повече от 6 000 справочни извора, много от които са енциклопедични издания.

Оценката на една енциклопедия може да се извърши по шест основни критерия, а именно: авторитетност, обхват, подреждане, разработка, формат; специални характеристики. Авторитетността зависи от авторитета на издателя, авторите и предишните издания. Обхватът се преценява от заявеното и реалното покритие на темите в статиите, както и от техния баланс. Подреждането се определя от вътрешната организация, индексите и цялостния справочен апарат на изданието. При разработката важно значение имат стилът, обективността и точността на изложението и данните. И досега даже в такова авторитетно издание като “Енциклопедия Британика” има множество груби грешки и пропуски в статията, посветена на България. Форматът се отнася до такива технически детайли като подвързията, хартията, странирането, илюстрациите и картите. Тези на пръв поглед второстепенни детайли имат много голямо значение за ефективното ползване и информационната стойност на изданието. От не по-малко значение са специалните характеристики като библиография, период на актуализиране, учебни помощни средства и други.

3. Речници

Азбучното подреждане на езиковите речници стои в основата на подреждането на повечето справочни издания. Особено място заемат биографските и биобиблиографските речници, които очертават дейността на учените и изследователите.

Съвременни тенденции при справочните издания и тяхното използване

Революцията в информационните технологии от последното десетилетие доведе до следните последствия в областта на справочната галактика като мета-език на организацията на знанията.

- Задълбочаването на диференциацията и взаимовръзката на знанията породиха все по-разширяваща се енциклопедичност — издават се все по-обхватни справочници за все по-тесни отрасли и теми на знанието.
- Световната информационна виртуална мрежа Интернет е изградена и действа като енциклопедична вселена от справочни съзвездия, купове, мъглявини и галактики.
- Философията на организацията на знанията се основава повече от когато и да било на енциклопедичната квинтесенция на справочната мрежа.